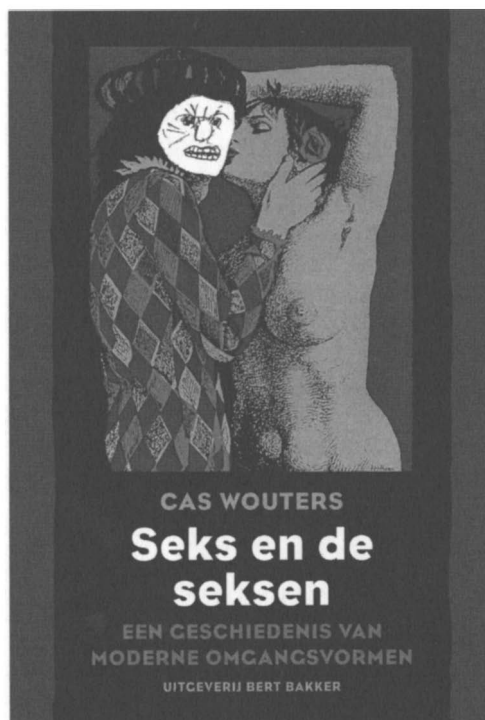

Seks en de seksen

Een geschiedenis van moderne omgangsvormen

CAS WOUTERS

Amsterdam: Bert Bakker, 2005
302 pagina's, € 31.95
ISBN: 90-351-2712-9

Wij gingen vroeger als gezin wel eens uit eten. We gingen dan naar een Italiaans restaurant op de Havenstraat. Mijn vader beijverde zich om de deur voor mijn moeder en zijn twee dochters open te houden. Het lukte hem vervolgens niet om ook als eerste binnen te zijn en de dienstdoende ober te vertellen dat hij gereserveerd had voor vier. Mijn moeder leek niet te begrijpen dat hij dat niet voor elkaar kon spelen. De scaloppina waren erg lekker, het cassata-ijs toe heel bijzonder. De stemming was ook weer wat verbeterd. Tot het moment dat mijn vader om de rekening vroeg en zijn portemonnee bleek te zijn vergeten. Met een ijsig gezicht schoof mijn moeder onder tafel de hare naar hem toe.

Ik begrijp na het lezen van Cas Wouters' *Seks en de seksen* dat mijn moeder anno 1970 een toegewijd fan was van etiquettehandboeken. Cas Wouters onderzocht de verhoudingen tussen de seksen in Nederland, Engeland, Duitsland en Amerika in de afgelopen honderd jaar aan de hand van etiquetteboeken. Het gaat bij hem dan in het bijzonder over seks en over geld, en over wat hij de lustbalans noemt: de historisch specifieke manier waarop tussen de seksen geld, seks en genegenheid wordt geruild.

Mijn moeders leefregels zijn zo terug te voeren op een editie van Amy Groskamp-ten Have uit, jawel, de jaren dertig. Zo schrijft Amy: 'Er zijn er onder de hedendaagse jongelui, die het stilzwijgend accepteren, dat een dame voor zichzelf en soms voor hen medebe-

taalt, maar de welopgevoede beschaafde man zal dit niet dulden (geciteerd in Wouters, p. 61).’ In een latere editie vind Groskamp-ten Have dat eventueel de rekening wel tussen mannen en vrouwen gedeeld kan worden, maar dat het dan toch het fijnst is als zij discreet haar portemonneetje aan hem ter hand stelt.

In *Seks en de seksen* gaat het Cas Wouters niet om vrouwen zoals mijn moeder, die via het oeuvre van Cissy van Marxveld (*Joop Terheul*) en Fenna Feenstra jaren-dertigcodes als leidraad voor het leven overnamen. Ik had stiekem wel gehoopt daar meer over te horen. Want wat is spannender dan te onderzoeken hoe voorschriften in de praktijk geleefd worden en hoe ze *unzeitgevaess* kunnen voortbestaan? Maar Wouters is precies in het omgekeerde perspectief geïnteresseerd. De etiquettehandboeken uit Nederland, Engeland, Amerika en Duitsland die hij onderzocht, dienen bij hem als directe bron van bewijs voor de verschuivingen in de verhoudingen tussen de seksen in de loop van de twintigste eeuw. Het boek beschrijft door de hoofdstukken heen – niet geheel verrassend – een gradueel emancipatieproces van vrouwen ten opzichte van mannen, en van kinderen ten opzichte van ouders.

Het leukst is het stuk over een etiquetteboek waar Wouters een kleine zijstap waagt en ook daadwerkelijk interpretatief te werk gaat. Zo intrigeert het hem dat de ontwikkeling van chaperonneren naar ‘vrije’ omgang in Amerika heel anders verloopt dan in Nederland, Duitsland en Engeland. In Amerika ontstaat eerder dan in de andere drie landen een geheel ander systeem waarin het gaat om *dating* en *petting*. Opmerkelijk is vooral dat *dating* gericht is op vrije circulatie: een kort aan elkaar proeven zonder enige verplichting, noch van de kant van mannen noch van de kant van vrouwen. Wouters verklaart dit uit de Amerikaanse campuscultuur. Net zoals de ouders van studenten lid waren van *country clubs*, waren jongeren lid van dispuuten. De

naar seksse gemengde universiteiten waren de voedingsbodem voor een jongerencultuur die zich vervolgens buiten haar grenzen verbreidde en jongeren de gelegenheid bood zich aan de macht van ouders en chaperonnes te onttrekken.

Nederland kende een geheel andere lustbalans: liefde, seks en geld werden minder snel en minder makkelijk uitgewisseld. Pas in de jaren zestig, met de seksuele revolutie, lost bijvoorbeeld het beeld van de ‘amatrice’ – of ‘noppeshoer’, volgens Wouters – zich op. Het hebben van een vaste vriend, *going steady* zoals de Amerikanen dat al een halve eeuw daarvoor gingen noemen, verloor zijn stigma.

De seksuele revolutie is, zo stelt Wouters, nauw verbonden met internationale jeugdcultuur. De voorloper in feite van wat we nu als mondiale mediacultuur herkennen. Zijn studie naar ‘manieren’boeken vult Wouters hier aan met de spaarzame studies naar liefde en seks. Het gaat hem immers om de verschuivende (lust)balans tussen deze twee. Daarnaast leverde de studie van *Opzij* (vanaf 1973) interessante aanvullingen. Hij komt zo tot interessante doorkijkjes in de vaderlandse geschiedenis, nog altijd in internationaal vergelijkend perspectief. Zo geeft hij weer naar aanleiding van een artikel van Anja Meulenbelt uit een *Opzij* in 1974 dat de seksuele revolutie de seksen stimuleert tot individuele zelfontplooiing waarbij heteromannen het voorbeeld volgen van homomannen (richting seks om de seks) en heterovrouwen die van lesbiennes (in de richting van een relatiegebonden seksualiteit) (p. 219).

Van bevrijding was in de jaren zeventig steeds minder sprake: het ging de vrouwenbeweging veeleer om onderdrukking en het agenderen van geweld, verkrachting en pornografie. Tegelijkertijd werden ook *Het Ritsloze Nummer* en andere romans in Nederland (zoals elders) gelezen die een geheel omgekeerde lustbalans suggereerden waarin seks en liefde geheel ontkoppeld waren. Wouters citeert bijvoorbeeld Renate Rubinstein (1983): ‘Mik niet op het geluk, mik op het orgasme’ (p. 227).

Vanaf de jaren tachtig toont zich vervolgens een beweging waarin naar een nieuw evenwicht tussen seks en liefde wordt gezocht. Nu er in de *Opzij* mannen ook als lustobject zijn besproken en er een *Playgirl* is uitgebracht en bediscussieerd, is er voor de seksen een nieuwe basis om seks te heronderhandelen. Nederland steekt hier overigens gunstig af bij de Verenigde Staten waarin in dezelfde periode een stagnatie of zelfs reactionaire trend blijkt te ontstaan als het gaat om de lust en liefde.

Wouters bespreekt haar niet, maar feministische auteurs als Lisa Alther (onder andere *Kinflicks*, 1975) lieten al eerder zien dat het schijnbaar vrijere Amerikaanse *dating*-systeem ook zo zijn nadelen had. Zo zou een vergelijking van feministische romans uit de vier onderzochte landen, vermoed ik, laten zien dat Amerikaanse mannen veranderende kuisheidsregels vrij handig richting het eigen genoegen hadden weten om te buigen. Een *blow job* is daarin wel het minste als tegenprestatie voor een avondje uit. Orale seks met een vrouw vinden de meeste mannelijke romanpersonages een smerig idee.

Omdat Wouters de door hem bestudeerde etiquetteboeken thematisch bespreekt, met gebruikmaking van secundaire bronnen, komen de etiquetteboeken niet erg tot hun recht. Het helpt niet dat ik ze niet goed ken. Het hoofdstuk over de seksuele revolutie waarin veelvuldig wordt verwezen naar *Opzij* maar ook bijvoorbeeld naar het *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* vond ik veel toegankelijker. Door Wouters' belangstelling voor seks, lijken de manierenboeken bovendien alleen maar te gaan over omgangsvormen tussen ongetrouwde mannen en vrouwen. In mijn moeders beleving van etiquette ging het ook over tafelmanieren en je correct voorstellen op een fuif. Als Foucault-adept en onderzoeker van het gebruik van populaire cultuur zou ik ook graag nog wat nadere informatie hebben over de onder- en achterliggende structuren van praktijken van hofmakerij. Over Foucault mogen we het van Wouters echter niet hebben, want

zijn werk mag niet gelden als goed historisch onderzoek naar seksualiteit (p. 11).

Misschien was dan toch enig receptie-onderzoek een gelukkige aanvulling geweest. Voor de eerste 'manieren'boeken was dat lastig geweest, maar voor het grootste deel van de afgelopen eeuw lijkt me dat een uitvoerbaar en prachtig project. Ik verstout mij nog even zoals mijn moeder te denken. Hoe vertaalden zich al die regels uit de handboeken tot stille hints? Hoe kon je het over seks hebben zonder al te expliciet te zijn? Welke middelen stonden er tot beschikking als je niet zoals Joop ter Heul zo fortuinlijk was een bankier als Leo van Dil te ontmoeten?

De hofmakerij, moderne omgangsvormen, het is een prachtig onderwerp. Hoewel de internationale vergelijking interessant is, omdat vooral Amerika afwijkt door eerst voor en vervolgens achter te lopen, is ze door Wouters wel erg belangrijk gemaakt. Hem gaat het uiteindelijk om de verhouding tussen lust- en machtbalans; de 'wij-ik' en de balans tussen de balansen; sociale controle versus zelfregulatie. Emotieregulering, emancipatie van vrouwen en 'inschikking' van mannen worden wat mij betreft pas spannend als ook duidelijk wordt hoe dit alles betekenis had in de dagelijkse beleving met al de merkwaardige historische discontinuïteiten die daarbij horen. Regimes worden niet alleen van boven naar beneden doorgegeven, laat staan door handboeken opgelegd, ze volgen ook hun eigen grillige logica.

Joke Hermes